

NOVES NOTÍCIES SOBRE ANTONI FERRER, GRAN CANCELLER DE MILÀ

PERE MOLAS RIBALTA

QUI ERA ANTONI FERRER?

L'any 1975, el senyor Lluís Esteva va publicar a la *Revista de Girona* un excel·lent article sobre la figura del jurista guixolenc Antoni Ferrer, que va ser gran canceller del ducat de Milà en el primer terç del segle XVII⁽¹⁾. La fama d'Antoni Ferrer li pervé sobretot de la seva presència a les planes de la gran novel·la romàntica italiana d'Alessandro Manzoni, *I promesi sposi*. Efectivament, l'acció del relat se situa en els darrers anys de l'exercici de la cancelleria milanesa per part de Ferrer, en els moments de l'avalot de subsistències, per manca de pa, que va tenir lloc a Milà el dia de sant Martí de 1628. Aquestes dificultats foren seguides per la gran epidèmia de pesta, anomenada *milanesa* de 1630. El guixolenc apareix en les pàgines de Manzoni com un magistrat hàbil, que sabé fer front als perills d'un aldarull provocat per la manca de queviures.

En l'esmentat article, Lluís Esteva completava la demanda d'informació feta per un corresponsal italià amb una completa recerca realitzada en els arxius de Sant Feliu, en especial els arxius parroquials. D'aquesta manera podia establir els orígens familiars de Ferrer (batejat el 1564), així com el ressò que la seva mort va tenir a la població en forma de la

(1) Lluís ESTEVA, «Antoni Ferrer, gran canceller de Milà», *Revista de Girona*, núm. 63, 1973, pàg. 50-62.

celebració d'exèquies el mes d'abril de 1634. El seu germà Rafel, que era prevere, va celebrar un «offici solemne amb cant d'orgue».

Es tractava, però, d'un esboç biogràfic incomplet, i el mateix autor ho assenyalava, bo i encoratjant algú a prosseguir la recerca sobre la trajectòria del personatge per terres italianes. No tinc pas la pretensió de poder accomplir ara aquella invitació d'una manera detallada, però sí la de marcar les fites fonamentals de la carrera burocràtica de Ferrer, abans i després de la seva arribada a Milà.

El problema inicial era per a mi el següent: com va a anar a parar el nostre personatge, a qui sabem doctor en dret i resident a Barcelona, a la cancelleria del ducat de Milà? La consulta d'historiografia milanesa ens va informar que Ferrer havia obtingut el primer càrrec a la Llombardia nogensmenys que en 1603. Efectivament, en aquesta data havia estat nomenat per ocupar una plaça al Senat de Milà, la més important institució consultiva i judicial de la Llombardia espanyola⁽²⁾. Però aquesta constatació ens portava a repetir la pregunta: com va obtenir Ferrer la plaça de senador de Milà? Durant un temps, vaig pensar en la figura de Pere Franquesa, comte de Vilallonga, l'intrigant igualadí, que, precisament de 1598 a 1607, fou el *factotum* del *valido* o primer ministre de Felip III, el duc de Lerma. Entre els àmbits de poder que controlava Franquesa es trobaven els Consells d'Aragó i d'Itàlia, i era possible que per aquesta via hagués obtingut Ferrer el nomenament. Però la investigació que s'ha fet sobre la figura de Franquesa no dona cap informació sobre Antoni Ferrer⁽³⁾. Tot i que hem trobat una carta de Ferrer a Franquesa, que esmentarem més endavant, aquest text no palesa cap relació especial.

AL SERVEI DEL DUC DE FERIA

La resposta l'hem trobada en la documentació de l'*Archivo general de Simancas*, i concretament en el mateix títol de nomenament de senador. En ell es menciona que Ferrer havia servit com a assessor de la capitania general de Catalunya⁽⁴⁾ durant el període en què va exercir de virrei el segon duc de FERIA, don Lorenzo Suárez de Figueroa (1596-1602), del qual coneixem les seves freqüents topades amb la Generalitat⁽⁵⁾.

(2) La relació dels alts magistrats de l'època espanyola ha estat publicada per F. ARESE a la revista *Archivio Storico Lombardo*, 1970.

(3) Segons l'estudi del professor de la Universitat de Barcelona, Josep M. TORRAS RIBÉ.

(4) Archivo General de Simancas (AGS). Secretarías Provinciales, volum 1396, fols. 300 y ss. «Provee V(uestra) M(agestad) en persona del Doctor Antonio Ferrer la plaça de Senador de Milán». El privilegi en llatí detalla que Ferrer havia servit el «munus assessoris pene Ducem FERIA».

(5) Sobre el virregnat d'aquest personatge, vegeu Joan REGLA, *Els Virreis de Catalunya (segles XVI i XVII)*, 1a edició, Barcelona 1956, pàg. 110-111.

Signatura autògrafa original d'Antoni Ferrer, gran canceller de Milà, en document de data 31 de març de 1606.

El Dietari de la Diputació del General corresponent als anys indicats menciona diferents Antoni Ferrer. Un d'ells és misser Anton Ferrer, assessor del tribunal militar de la Capitania general de Catalunya, que va intervenir en alguns problemes processals⁽⁶⁾.

Amb l'exercici de la citada as-

sectoria va començar la vinculació de l'advocat santfeliuenc amb els ducs de Feria, poderosos aristòcrates estremenys, els quals varen protegir la seva carrera i dels quals fou un home de confiança.

En deixar Catalunya, el duc va ser nomenat virrei de Sicília. A diferència del que succeïa a Milà, on hi havia senadors espanyols, els tribunals sicilians estaven reservats pels naturals de l'illa. Per aquesta raó es valorava més els escassos càrrecs que podien ser ocupats per espanyols. Entre aquests hi havia el de *consultor*, que era considerat una mena d'assessor especial del virrei. Així descrivia la importància del càrrec un document posterior:

En Sicilia no hay más ministros españoles que el consultor, que, infaliblemente, siendo buen letrado ... dirige la mayor parte de los negocios de la justicia⁽⁷⁾.

Antoni Ferrer va ser consultor del duc de Feria a Sicília i en aquestes funcions va intervenir en les tensions que es produïren entre la Magna Cúria, el tribunal més important del regne, i la Inquisició. Aquests serveis li valeren el nomenament de senador a la capital de la Llombardia.

El Senat era una institució cabdal per al govern del ducat de Milà. Establert a finals del segle XV, va ser conservat per les diferents dominacions forànies (francesa, espanyola i austríaca) que se succeïren en el territori al llarg de l'Edat Moderna fins a les darreries del segle XVIII⁽⁸⁾. A diferència del que succeïa a Sicília, des de la meitat del segle XVI, un cert nombre de places de senadors requeien en espanyols, i Ferrer va ser el primer i únic català (d'un total de 49 espanyols que exerciren el càrrec) a ocupar-ne una.

Pel que sembla, Ferrer no es va incorporar al seu destí a Milà, sinó

(6) Dietari de la Generalitat de Catalunya, III, Barcelona 1996, pàg. 333.

(7) Vittorio SCIUTI RUSSI, *Astrea in Sicilia. Il ministero togato nella società siciliana del secoli XVI e XVII*. Napoli 1983, pàg. 40 i 317.

(8) Ugo PETRONIO, *Il Senato di Milano*, Varese 1972.

que, sense deixar de retenir la seva plaça al Senat, va continuar a Sicília sota la protecció del duc. Encara més, quan aquest aristòcrata, a la fi del seu virregnat sicilià, va ser designat ambaixador davant els prínceps electors de l'Imperi Germànic (1606), va demanar que l'acompanyés el senador milanès Antoni Ferrer⁽⁹⁾.

A més, el duc demanava certes concessions per fer-se càrrec de l'ambaixada, tal com era costum en aquella època. Per tal de reforçar les seves peticions va enviar el mateix Ferrer a la Cort (que desde 1601 a 1606 havia deixat Madrid per Valladolid). Sembla que era la segona vegada que el guixolenc feia de representant del duc de Fera davant els ministres. És en aquesta avinantesa que Ferrer, després d'una espera de nou mesos, va escriure al secretari català Franquesa, per exposar-li les previsions del seu protector. També aprofitava per demanar que durant el temps que durés l'ambaixada se li continués pagant el sou de senador. A més, Ferrer suggeria que se l'honorés amb la concessió del títol de regent o membre del Consell d'Itàlia, precisament en una de les places assignades al regne de Sicília, si es produïa alguna vacant durant la realització de l'ambaixada, i en tot cas en condició de supernumerari, fins que se'n produís alguna⁽¹⁰⁾.

Els projectes de Fera i de Ferrer no es compliren i el duc va morir l'any següent, però Ferrer, sense perdre la seva senatoria, va romandre a Sicília amb un càrrec important: el de Mestre Racional Lletrat («longioris togae») del Tribunal del Reial Patrimoni a l'illa, una institució amb competència en matèria econòmica. Com la resta d'alts funcionaris del regne va ser objecte d'una inspecció o *visita*: la relació dels seus càrrecs i des-càrrecs omple 95 folis⁽¹¹⁾. El 1619 aspirà a ocupar el càrrec de president de la Gran Cort de Justícia del mateix regne de Sicília, sense passar per la preceptiva terna que havia de proposar el virrei, però la meitat dels membres del Consell d'Itàlia es van oposar a aquesta pretensió⁽¹²⁾.

ESTADA A MILÀ

Aquell mateix any, Ferrer va obtenir el nomenament de gran canceller de Milà. El decret de designació especificava els càrrecs anteriors que

(9) Archivo General de Simancas. Catálogo XIX, Papeles de Estado. Sicilia. Legs. 1662, 51 y 1886, 5.

(10) AGS. Estado. Leg. 1886.8. Inclou la carta de Ferrer al comte de Vilallonga, escrita el 31 de març de 1606 desde la seva «posada».

(11) Archivo General de Simancas. *Inventario de Visitas de Italia (siglos XVI y XVII)*, Valladolid 1982. Leg. 215-2. «Cargos y descargos de Antonio Ferrer, del Consejo de Su Majestad, Maestre Racional del Tribunal del Patrimonio y consultor del Virrey», fols. 11-106. La sentència de la *Visita* es va fer pública el 1614 i els ministres del Reial Patrimoni foren condemnats al pagament d'una multa.

(12) SCIUTI RUSSI, *Astrea in Sicilia*, pàg. 111. núm.83.

havia exercit⁽¹³⁾. El gran canceller era un càrrec important dins el sistema de govern de la Llombardia espanyola, càrrec, però, encara insuficientment conegut. Un historiador italià actual, Vincenzo Signorotto, diu que ni tan sols la fama que Manzoni va procurar al nostre biografiat ha servit per treure de l'oblit els titulars d'aquella important dignitat⁽¹⁴⁾. La cancelleria milanesa estava reservada a espanyols des de mitjan segle anterior, i Ferrer va ser el primer català, bé que no únic, que va ocupar tan alta distinció.

El canceller tenia una important funció política com conseller del governador general del ducat. Doncs bé, de 1618 a 1625, el governador era el tercer duc de Feria, don Gómez Suárez de Figueroa⁽¹⁵⁾. Si Ferrer havia servit el pare Feria, ara seria home de confiança del fill en el govern del ducat de Milà, en un moment crucial en la lluita de la monarquia espanyola per mantenir la seva posició hegemònica a Europa.

El governador de Milà va enviar el seu canceller en missions diplomàtiques a alguns dels petits estats italians veïns. Al 1620 va fer-ho al ducat de Mantua⁽¹⁶⁾, i al 1622 va anar a la ciutat de Gènova per tractar dels complicats problemes de l'ajuda financera que aquella república feia als reis d'Espanya. En aquesta missió, informava Feria a Felip IV, Ferrer havia trobat «hartas dificultades»⁽¹⁷⁾.

Tot i que Ferrer era un home de la seva confiança, el duc estava decidit a despendre'ns si això comportava un ascens per al seu protegit. Al 1623, el recomava per ocupar la plaça de vicecanceller del Consell d'Aragó, la més important que podia assolir un jurista com Ferrer dins la Corona d'Aragó. Feia més de 60 anys que un català no ocupava la dignitat de vicecanceller. Ferrer no havia servit en cap tribunal dels que es trobaven aleshores sota la jurisdicció del Consell, però Feria feia constar la seva experiència en afers de la Corona d'Aragó i d'Itàlia. Tanmateix, quan la recomanació va arribar a la cort, la plaça ja havia estat concedida⁽¹⁸⁾.

Tal com havia succeït a les primeries de segle, el duc de Feria va enviar el seu home de confiança a la Cort perquè informés de la situació

(13) AGS. Catálogo XXXIII. *Títulos y privilegios de Milán (siglos XVI-XVII)*, pàg. 140. Secretarías Provinciales, 1355, fols. 249-251. «Provee V.M. en persona de Don Antonio Ferrer, Maestre Racional del Real Patrimonio del Reyno de Sicilia el officio de Gran Cancellor del Estado de Milán».

(14) Vincenzo SIGNOROTTO, *Milano spagnola*, 1996, pàg. 93. «Nenmeno la fama che le pagine manzoniane hanno procurato al gran cancelliere Antonio Ferrer è servita a tarre da un lungo oblio le figure di quanti occuparono una carica tanto importante».

(15) Casat amb la filla del duc de Sessa i comte de Palamós. Luis CABRERA de CORDOBA, *Relaciones ... de la Corte de España*, Madrid 1857, pàg. 313.

(16) AGS. Estado. Leg. 1927.

(17) Ibidem. Leg. 1926, 33.

(18) AGS. Estado. Leg. 1926, 174.

italiana, i molt especialment de la política a seguir per controlar els estratègics passos dels Alps. L'advocat empordanès Jeroni Pujades va fer constar en el seu conegut *Dietari* aquests viatges de Ferrer al seu pas per Barcelona, bo i recordant la seva naturalesa guixolenc. Així, el 17 de maig de 1621 anota l'arribada de deu galeres de Gènova, en les quals, ensems amb altres personatges, viatjava Ferrer⁽¹⁹⁾. Un segon viatge va tenir lloc l'estiu de 1623. En carta datada el mes d'agost, el governador Feria demanava al rei que quan rebés Ferrer «se sirva oirle y darle entero crédito en lo que dixere»⁽²⁰⁾. El primer de setembre, ens diu altre cop Pujades, arribava a Cadaqués la galera que portava «micer Antoni Ferrer»⁽²¹⁾. Un tercer viatge degué tenir lloc el 1625. El mateix Dietari recull, a finals d'aquest any, una carta que informava de la tornada de Ferrer a Llombardia: «lo gran canceller de Milà, escrivia un corresponsal de Pujades, passa a Itàlia amb cinc galeres»⁽²²⁾.

Malgrat les seves aspiracions, el magistrat guixolenc no va aconseguir l'accés a cap dels consells que governaven la monarquia. Tota la seva carrera es va desenvolupar al Milanesat. Tanmateix, el 1625 va obtenir el nomenament de conseller d'Itàlia, però continuant la seva presència a Itàlia⁽²³⁾.

El seu retorn a Milà venia a coincidir amb el relleu del duc de Feria del càrrec de governador. No era una substitució gaire afortunada. Segons Pujades, el duc tornava «en forma de pres»⁽²⁴⁾. El seu successor en el govern de la Llombardia espanyola va ser don Gonzalo Fernández de Córdoba. Aquest personatge, conegut per aquests cognoms castellans, era el fill de don Antoni de Cardona, comte de Palamós i duc de Sessa per herència materna, i germà de l'aleshores duc de Sessa⁽²⁵⁾. El govern de don Gonzalo a la Llombardia va estar ple d'entrebancs i de fracassos militars. Precisament, Ferrer va haver d'enfrontar sol a l'avalot de sant Martí perquè el governador estava en campanya. El 1631 repareixia com

(19) *Dietari de Jeroni Pujades. III (1621-1625)*. Edició a cura de Josep M. CASAS HOMS, Barcelona 1975, pàg. 53. «Item ve de Milà anant a cort lo gran canceller de aquell estat micer Anton Ferrer, natural de Sant Feliu de Guixols». Cinc de les esmentades galeres varen retornar a Palamós.

(20) AGS. Estado, Leg. 1926, 205.

(21) *Dietari*, pàg. 152.

(22) *Dietari*, pàg. 241.

(23) Biblioteca Nacional Madrid. Mss. 8.385. Correspondència de l'historiador aragonès de finals del segle XVII, Diego José Dormer. «Se ha de buscar en los registros del Consejo de Italia y del de Aragón ... privilegio concedido a D. Antonio Ferrer de Regente en el Consejo de Italia con retención de la plaza de Gran Canciller de Milán en el año 1625».

(24) *Dietari de Pujades*, IV, pàg. 62.

(25) Sobre aquest llinatge, Pere MOLAS RIBALTA, «Els comtes de Palamós a l'Edat Moderna», *Estudis sobre el Baix Empordà*, núm. 16 (1997), pàg. 43-48.

a governador el duc de Fera, el qual havia estat prèviament, com el seu pare, virrei a Catalunya (1629-1630). El 1633 va marxar cap Alemanya amb l'exèrcit espanyol i el gener de 1634 va morir a la ciutat de Constanza. Sembla que Antoni Ferrer va morir dos mesos després, el març de 1634.

ENTRE CATALUNYA I ITÀLIA

La conclusió de l'historiador Vincenzo Signorotto és que el català Antoni Ferrer, amb la seva estada a Milà i les seves relacions amb l'aristocràcia del país, havia esdevingut un veritable llombard⁽²⁶⁾. Ja Lluís Esteva indicava les relacions familiars de Ferrer amb l'aristocràcia milanesa. El 1622 s'havia casat, en segones núpcies, amb Lucia Cusani, vídua del marquès Pompeo Litta, mentre un fill d'aquesta, Agustí Litta, ho feia amb Maria, la filla del canceller. Amb aquest matrimoni, Ferrer havia emparentat amb l'alta aristocràcia lombarda. Després de la mort de Lucia Cusani, el patrimoni de la família Litta va passar a Maria Ferrer⁽²⁷⁾.

L'estada del català Ferrer a l'administració milanesa de l'època no va ser única. Sense arribar pas a les cotes assolides per Ferrer, pocs anys després de la seva mort, va ocupar el càrrec de *podestà* de diferents ciutats del ducat, el cavaller barceloní Josep de Boixadors i Llull, de la família dels senyors de Sant Miquel de Pontós, el qual havia estudiat al col·legi de Sant Climent de Bolonya, anomenat dels espanyols. Boixadors també va trobar muller en els rengles de l'aristocràcia lombarda: Lucia Crassi, filla del senador Alessandro Crassi. A diferència de Ferrer va retornar a Catalunya i va culminar la seva carrera amb el càrrec de regent del Consell d'Aragó⁽²⁸⁾.

Antoni Ferrer respon al tipus de jurista que entra al servei de la Monarquia hispànica i exerceix funcions mixtes de justícia i govern. Però la seva carrera pública no es va descabdellar, llevat de la primera etapa, en els tribunals del propi Principat de Catalunya, sinó en els territoris italians de la Monarquia dels Àustries, on va ocupar funcions importants i es va integrar en els rengles de l'aristocràcia.

(26) SIGNOROTTO, op.cit. pàg. 166. «Vi è un solo ministro spagnolo dell'epoca il cui nome suoni familiare a un largo numero: Antonio Ferrer. Ma le pagine manzoniane non dicono quanto lombardo fosse divenuto».

(27) SIGNOROTTO, pàg. 249.

(28) Pere MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona 1996, pàg. 126. Encara un altre català (Rafel Vilosa) va ocupar, bé que breument (1670-1671), la cancelleria de Milà.

APENDIXS

I

Antoni Ferrer demana llicència per acompanyar el duc de Feria a Alemany (1606).

Del Senador Antonio Ferrer.

Señor.

El doctor Antonio Ferrer, del Consejo de Vuestra Magestad, Senador de Milán, dize, que haviendo Vuestra Magestad nombrado el Duque de Feria para que vaya y asista en nombre de Vuestra Magestad a la Dieta de Alemania, en que se a de elegir Rey de Romanos, siendo este negocio el mayor que se offrece a la Christiandad, se ve quan servido a de quedar Vuestra Magestad del buen successo, y pareciéndole al duque que la persona del dicho senador Ferrer sería muy conveniente para ayudar a la buena dirección dél, desea llevarle consigo. El qual, hallándose ocupado en el servicio de Vuestra Magestad no puede disponer de su persona, sino fuera por orden y mandamiento de Vuestra Magestad, y siendo de su real servicio que vaya, spera de la grandeza de Vuestra Magestad que en consideración de sus servicios echos en el Reyno de Cathalunya y en el de Sicilia, donde ha servido a Vuestra Magestad de consultor, y de los que aquí ha echo dos vezes que ha sido ymbiado por el dicho duque de Feria, como virrey y capitán general por Vuestra Magestad en dicho reyno de Sicilia, a negocios del servicio de Vuestra Magestad, y los que en esta jornada añadirá de tanta calidad, Vuestra Magestad le hará merced y honrrará su persona, a ymitación de como se ha echo con otros en ocasiones no de tan grande consideración como esta; y assí suplica a Vuestra Magestad que en consideración de todo lo suso dicho, conviniendo al servicio de Vuestra Magestad que vaya a esta jornada, le mande dar licencia para hacerla, y que todo el tiempo que durare y estuviere ocupado en ella, le corra el sueldo de su plaza, mandando que le acudan con él; y juntamente honrrarle con título de Regente del Consejo Supremo de Italia (por el Reyno de Sicilia) para que, si en el tiempo que estuviere sirviendo en este ministerio vacare halguna, entre en su lugar, y si no, quede supernumeraria, y que no la goze hasta la vuelta de la jornada, que, a más de que esto será a medida de su real grandeza, lo recibirá a singular honra y merced.

Archivo General de Simancas. Estado. Leg. 1886, 9.

II

El duc de Feria recomana al secretari d'Estat Juan de Aróstegui la persona de Ferrer per ocupar el càrrec de vicecanceller del Consell d'Aragó (1623).

Creo que he dicho a Vuestra Señoría tanto en las ocasiones que se han ofrezido de lo mucho que quiero y estimo al gran caxillier Antonio Ferrer, y de lo que mereze por sus servicios, que me e escusado el suplicárselo a Vuestra Señoría en esta carta, pero no he podido dejar de dezir a Vuestra Señoría, en esta ocasión de la vacante de vice caxillier de Aragón, lo mucho que he desseado verle en este puesto, así por lo que yo ynteresso en ello, como por ver evidentemente que es uno de los sugetos más aptos y más a propósito de quantos ay para ocuparle en él, pues tiene muy larga noticia de las materias de Italia y de las de Aragón, como a quien han passado por sus manos los mayores negocios que se han ofrecido. Yo se lo propongo a Su Magestad por todos estos respetos, y con la merced que Vuestra Señoría me haze espero tendrá el negocio el buen successo que yo le deseo, y assí suplico a Vuestra Señoría quan encarecidamente puedo me haga a mí merced de favorezerlo en esto, y se asegure que estimaré por muy la que me hiziere y reconezeré toda de su mano para servirsela siempre. Nuestro Señor guarde a Vuestra Señoría como desseo. De Milán, 25 de febrero 1623.

El duque de Feria.

Archivo General de Simancas. Estado. Leg. 1926, 174.